

Bólya Anna Mária

Tánc és zene a macedón folklór keresztény ünnepekhez kapcsolódó hagyományában *

A macedón folklórt és a kultúrát egészében véve a történelem folyamán számos hatás érte. Az antik görög és szláv kulturális hatás mellett a régió több nagy birodalom része volt: a Makedón, a Római, a Bizánci, az Ottomán birodalom és nagy Jugoszlávia.¹

A régió fontos jellemzője ókortól kezdve, hogy a görög nyelv északi határán fekszik, a szlávoknak a terepre való VI. századi bevonulása óta pedig a szláv és görög nyelv választóvonalá. Vonalról beszélni ugyanakkor nem lehet, hiszen még jóval délebbre is a kétnyelvűség volt jellemző, mint ahogyan Konstantin – Cirill és Metód valamint tanítványaik Kelemen és Naum is² görög-szláv kétnyelvűek voltak.³ Az írás a jelenlegi Macedón Köztársaság területének folklórával foglalkozik, mely Szerbiától déli, Görögországtól pedig északi irányban helyezkedik el.

A macedón kalendárium legnagyobb keresztény ünnepeiről szólván, a szokások között – mint ahogyan ez a Balkánra jellemző – sok, más nép körében meglévő, vagy akár a magyar hagyományból ismert elemet is találunk. A kalendárium keresztény ünnepei között – ének és tánc szempontjából legjelentősebb a karácsonyi, a vízkereszi, a Lázár napi, a Húsvéti és a Szent György napi ünnepkör.

A keresztény ünnepek között első a karácsonyi ünnepkör. Ehhez kapcsolódik az éves ciklus kezdetén lévő koledálás Karácsony előtti napon, melyben maszkos fiúk és fiatal nős férfiak vesznek részt. Régen meglátogatták a falu minden házát, és mágikus tevékenységek és énekek kíséretében jártak közben az istenségnél, hogy biztosítsák a háziak jó egészségét és bőségét.⁴

A macedón karácsony központi helyén a hagyományos szertartásos asztal áll, melyen a család és a ház egészségének, a termékenységének és jólétének szimbólumai vannak. A háziasszonynak nemcsak ünnepi asztal elkészítésében, hanem az ünnepi szertartásos tevékenységben és az ünnepi éneklésben is fontos szerepe van. A nyugat-macedóniai hagyományban két csoportra oszthatók a karácsonyi énekek, az első csoport a Karácsony előtti 40 napos böjtről szóló, a másik csoport magáról a Karácsony ünnepéről szóló dalokat foglalja magában. A karácsonyi előtti böjtről szóló énekek a régebbi stílusúak, általában a tél jövetelének hírüladásáról szólnak, vagy pedig tánchoz való énekek, melyeket a falu főterén vagy a templom előtt énekelnek. A második csoport énekeiben templomi hatás érződik. Alaptémájuk bibliai elemeket tartalmaz, összekapcsolódva a misztikus Krisztus - születéssel.⁵

A téli ciklusban, a Karácsony után a vízkereszi ünnepkör következik. A három napos vízkereszi ünnep, Macedónia nyugati részein, a mai napig is a legnagyobb és legjelentősebb ünnepek között van. Az első nap, a Bogojavlenie⁶ vagy „Férfi Vízkereszt”, ekkor a férfiak mennek csopor-

* Elhangzott a Magyar Táncművészeti Főiskola Elméleti Tanszéke által szervezett Tánc és zene konferencián, 2012. szeptember 29-én.

¹ Velev, 2011. 1–5.

² Szent Kelemen és Szent Naum monostorai Macedónia Ohridi tavának északi és déli partján találhatóak meg.

³ H. Tóth, 2011.

⁴ Veličkovska, 2008. 27.

⁵ Veličkovska, 2008. 28.

tokban⁷, melyeket a koma és egy tapasztalt időse férfi vezet. Ennek a napnak a szokásai a víz megszentelésével⁸ és a komaságokkal⁹ vannak kapcsolatban. A második napon,¹⁰ a „Női Vízkereszt” napján a nők is bekapcsolódnak az ünneplésbe.

Tartalmuk szerint, a vízkereszti énekeket két csoportra oszthatjuk:

a, Azok az énekek, melyeket a komának énekelnek, valamint azok, amelyeket a koma terített asztalánál, a templom előtt vagy a falu központjában énekelnek.

b, A család tagjainak szentelt énekek, a háznál lévő lányoknak, a ház urának, a háziasszonyának vagy a fiú és leánygyermeknek.¹¹ A vízkereszti énekek eme második csoportjáról, Kiril Penusliszki azt mondja, hogy ezek specifikusan macedón énekek, és más délszláv népeknél elvétve fordulnak elő.¹²

A télnek a nyárba való átfordulása rendkívül fontos a falu lakosságának szempontjából. Ebben az időszakban a szokások a természet ébredéséhez, a növények állapotához, a gyorsan megérkező meleghez, mint a jövő termékenységének zálogához kapcsolódnak.

A tavaszi ünnepek első jelentős képviselője a Lázár nap, amely Virágvasárnap előtti szombatra esik, tehát mozgó ünnep. A Lázár napi ünnepek szokásrendjében az ének és tánc kötelező a lányok számára. Az teljes szokásrendnek szigorúan meghatározott menete van, az éneket és a táncot tekintve is, melyet a résztvevők pontosan tudnak. A Lázár lányoknak¹³ a rituális éneklésben és táncban kialakult hierarchikus rendjük van. A Lázár napi rituális énekek egész szimbolikája a családdhoz a jóléthez és a termékenységhez kapcsolódik.¹⁴

A legnagyobb keresztény ünnepet, a Húsvétot a mai napig sok szokás, szertartás és ének kíséri. A szűken vett húsvéti ünnep három napig tart, Húsvétvasárnaptól keddig.

A húsvéti ünnepnek különleges helye van a macedón terepen. A legfőbb előkészületek Húsvét előtt egy héttel kezdődnek meg. Kitakarítják otthonaikat, kifestik a tojásokat, és más húsvéti szokásokat, szertartásokat hajtanak végre, melyek az egészséggel és az ember és jószág termékenységével függenek össze.

A húsvéti ünnepek énekei sok mitológikus elemet tartalmaznak, amelyeknek gyökerei a távoli múltba nyúlnak vissza, amikor az ember hitt a különböző természetfeletti erők és lények létezésében, mint amilyenek a fene (frász)¹⁵, a sárkány és a szamovilák,¹⁶ amelyek uralkodtak a természetben és az emberen.¹⁷ A húsvéti énekekben építkező szamovila a falu lakóit használja alapanyagként:

Црква прави самовила дос, дос,
црква прави самовила, дос.
Ни на небо, ни на земја,
туку-така под облака.

⁶ Krisztus megkeresztelkedésének ünnepe, január 19-én.

⁷ Vodicsárok (vodičari).

⁸ A szertartásos „kereszt vízbedobása” mind a mai napig élő szokás, a városokban is. A folyókba vagy tavakba bedobott kereszt kihozásáért a férfiak versengenek. (Informátor: Sztojanovszka, Panda, Szkopje)

⁹ A vízkereszti komaság az ún. Szent János komaság.

¹⁰ Keresztelő Szent János ünnepe, január 20-án.

¹¹ Veličkovska 2008: 30–31.

¹² Penušliski, 1968. 11. és Veličkovska, 2008. 30.

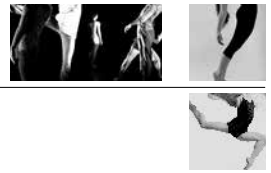
¹³ Lázárkák (Lazarki).

¹⁴ Veličkovska, 2007. 71–88.

¹⁵ Čum.

¹⁶ Másnéven: vila, villi. A szamovilák, mint villik nagy karriert futottak be a Nyugat – európai zene- és táncörtörténetben. Valószínűleg Heinrich Heine „közvetítésével” váltak Giacomo Puccini: Le Villi című operájának és Jules Perrot és Jean Coralli: Giselle című balettjének alaptémájává.

¹⁷ Penušliski, 1968: 12–13.

Темелите се со старци,
сидиштата со дечиња,
чатисало со јергење,
калосало со старички,
ја покриле со невести,
диреците од јунаци,
пенцериња со девојки.¹⁸

Templomot rak szamovila dosz, dosz,
templomot rak szamovila, dosz.
Sem a földre, sem az égre,
hanem biz a felhő alá.
Alapjait öregekből,
a falait gyerekekből,
a gerendák legényekből,
az tapasztás vénasszonyból,
a földém mennyasszonyokból,
a dúcok a vitézekből,
az ablakok leánykákból.¹⁹

A szamoviláknak több fajtájuk is van, attól függően, hogy milyen lény képében jelennek meg.²⁰

A legtöbb húsvéti éneket a tánchoz énekelték, ezek elnevezése oro ének²¹ vagy oro vezető ének.²² Jellemző az antifonális, körben menő éneklés. Az első versszakot az két lány énekli, a másodikat a második két lány, és így tovább, a versszakok és a lányok számától függően. A Húsvétot gyakran megszemélyesítik az énekekben a Húsvét elgyászolásakor, vagyis, amikor a Húsvét „elmegy”, párbeszéd formában búcsúznak tőle.

A hagyomány szerint Szent György-napkor²³ váltja fel az év téli felét a nyári. Ez az ünnep a növényzetnek és a jószág termékenységének szentelt és általában három napig tart. A Szent György-napi szokásrend, éneklés fő szereplői a lányok és az asszonyok. Minden tevékenységnek mágikus jelentése van, s mindet éneklés kíséri: gyógynövény gyűjtés, koszorúkötés, mogorótörés vagy a fűzfaág törés. Az első napon mennek gyógyfüvet szedni, közben gyógyfűszedő énekeket²⁴ énekelnek, melyek a falusi ember életének legizgalmasabb és legboldogabb részéről szólnak, vagyis a nyár eljövételéről.

A „kurbán”, vagyis az áldozati bárány leölése szintén az ünnep fontos eleme, ezt Szent György napon végzik, napfelkelte előtt. Az énekekben sokszor a bárányért való aggódás tükröződik.

Átkozott a György napi nyár
béget a göndör bárány...²⁵

Az említett ünnepekhez kapcsolódó régi stílusú éneklésmód – melynek egyik régióhoz kapcsolódó fajtáját az UNESCO Szellemi Kulturális Örökség listájára jelölték – egy napon régi énekes

¹⁸ Veličkovska, 2008. 38.

¹⁹ Fordítás: Bólya Annamária.

²⁰ Vražinovski, 1998, 176.

²¹ Orečka pesna.

²² Orovodna pesna.

²³ Május 6.

²⁴ Biljarski pesni.

²⁵ Veličkovska, 2008. 43. Fordítás: Bólya Annamária.

kultúráról tanúskodik, mely bár változott az évszázadok folyamán, mégis megtartotta archaikus sajátosságait. Keletkezésének idejét nehéz lenne pontosan meghatározni, de valószínű, hogy az őssláv törzsek kereszténység felvétele előtti idejéből származik.²⁶ Ezek az énekek a macedón népdalkincs legrégebbi rétegét alkotják. Mindig többen éneklik, hangszerkíséret nélkül, az énekesek pedig általában asszonyok és lányok.²⁷

Övfogas (Tanec Együttes, Szkopje)

Az orók²⁸ legrégebbi rétegei Mihailo Dimoski szerint rituális ünnepekhez kapcsolódnak, ezen belül pedig a Koledához és a Lázár –naphoz tartozók a legrégebbiek.²⁹ A macedón oro elnevezése sokféle lehet (személynév, mesterség, lépés fajtája, kéztartás stb.) egyes ünnepekhez kapcsolódó táncok magáról az ünnepről kapták nevüket, például a „Húsvéti”³⁰ és „Lázár-napi.”³¹ A macedón oro mindig nyílt kör, melynek elején az oro-vezető áll, és szinte minden esetben az óramutató járásával ellenkező irányban mozog.³² A táncagyományban előforduló kartartások: felemelt kézfogas³³, vállfogás, övfogas, keresztfogás és kézfogas leengedett kézzel.³⁴

A macedón orohoz mindig társul hangszeres zene vagy ének. A hangszeresek közül leggyakrabban a gajda,³⁵ a zurla,³⁶ és a tapan,³⁷ de előfordul a kaval,³⁸ a kiskaval, a karaduzen,³⁹ a tambura,⁴⁰ a tarabuka,⁴¹ és a daire⁴² is. Igen érdekes kivételt képeznek a „néma orók”, melyeket zenei és énekes kíséret nélkül táncolnak. Ebben a viseletre felfűzött érmék csattanása vagy a táncosok felkiáltá-

²⁶ Veličkovska, 2008. 26. Penušliski, 1968. 8.

²⁷ Dorđev, 1996. 278.

²⁸ Az írásban a tánc megjelölés helyett a körtáncokat jelölő macedón oro kifejezés szerepel.

²⁹ Dimoski, 1996. 285.

³⁰ Veligdensko.

³¹ Lazarsko.

³² Dimoski, 1996. 281–286.

³³ Hajlított könyökkel, a táncosok könyöke majdnem összeér.

³⁴ Dimoski, 1996. 285.

³⁵ Duda.

³⁶ Töröksíp.

³⁷ Dob.

³⁸ Furulya.

³⁹ A tamburánál kisebb, ám ahhoz hasonló hangszer.

⁴⁰ Hosszúnyakú pengetős hangszer.

⁴¹ Hosszú, kézzel ütendő, török eredetű dob.

⁴² Csörgődob.

Zurla (Töröksíp)

sai, zümmögése vagy egyéb hangzói jelentik a hangzó zenét. Jellemző a nyugat-macedóniai menyegző néma oro hagyománya, melyet nők táncolnak, a többnapos menyegzői rituálé⁴³ több pontján, például a pince előtti gyertyaégetéskor vagy a zenészek és komák⁴⁴ várásakor.⁴⁵

Az orók felépítésében általában lassú és gyors rész váltakozik, ám legtöbbször önmagában egy rész is gyorsul.⁴⁶ A macedón orók metrikája a páros és páratlan ütemek mellett a legkülönbözőbb aszimmetrikus ütemeket tartalmazhatja, néhány példát említek csak: 5/16 (2, 3), 7/16 (3, 2, 2 vagy 2, 2, 3), 9/16 (2, 2, 2, 3 vagy 2, 3, 2, 2 vagy 2, 2, 3, 2), 11/16 (2, 2, 3, 2, 2 vagy 3, 2, 2, 2, 2), 18/16 (2, 2, 3, 2, 2, 2, 2, 3 vagy 2, 2, 3, 2, 2, 3, 2, 2). A kettes és hármas részek kombinációjából álló, ezeknél hosszabb és összetettebb ütemfajták is találhatóak a hagyományban. Az aszimmetrikus ritmika leggyöngyözőbb formáit a Balkánon, a bolgár és a macedón hagyományban mutatja. Az aszimmetria mellett érdekes sajátosság a balkáni táncoknál, hogy a zene periódusai és a tánc periódusai nem esnek egybe, e jelenség a tánc és zene kohézióját egyáltalán nem zavarja meg.⁴⁷

A macedón hagyomány legfőbb keresztény ünnepeihez, a Karácsonyhoz, a Vízkereszthez, a Lázár – naphoz, a Húsvéthoz és a Szent György naphoz kapcsolódó dalok, a rituális éneklés, valamint az oro, a macedón énekes és táncgyomány legrégebbi rétegeihez tartoznak. E hagyományban megfigyelhetők a Balkánon általánosan megtalálható jellegzetességek ugyanúgy, mint csak a macedón területre jellemző sajátosságok.

Irodalomjegyzék

Au

1998 Susan Au: Giselle. In: *The International Encyclopedia of Dance*. Szerk.: Selma Jeanne Cohen. Oxford, Oxford University Press, 1998.

Bartha

2006 Bartha Elek: *Vallási terek szellemi öröksége*. Debrecen, Bölcsész Konzorcium, 2006.

Dry

1906 Wakeling Dry: *Giacomo Puccini*. London, J. Lane, 1906.

⁴³ A menyegző szertartása egyébként is tartalmaz néma rítusokat, nem csupán néma orót. Opetčeska-Tatarčevska 82–91.

⁴⁴ A fogadott rokonságnak a macedón hagyományban több fajtája van.

⁴⁵ Erről bővebben: Dimoski, 1977. 52–53., Ivančan, 1971. 36–39., Opetčeska-Tatarčevska, 2004. 1., 2011, 82–91. 102–104., Pajtondziev, 1973. 63–64.

⁴⁶ Dimoski, 1996. 285.

⁴⁷ Maria Koutsouba, a mai görög néptáncgyomány elemzése során a tánc és zene viszonyához kapcsolódóan „polimétrikus jelenségről” beszél: Koutsouba, 2008. 260.

Dimoski

1977 Mihailo Dimoski: *Makedonski narodni ora*. Skopje, Naša kniga 1977.

Dimoski

1996 Mihailo Dimoski: *Narodnite ora i orskata tradicija*. In: *Etnologija na Makedoncite*. Szerk.: Krum Tomovski. Skopje, Makedonska akademija na naukite i umetnostite, 1996. 281–286.

Đorđev

1996 Đorđi Đorđev M.: *Muzičkite karakteristiki na narodni pesni*. In: *Etnologija na Makedoncite*. Szerk.: Krum Tomovski. Skopje, Makedonska akademija na naukite i umetnostite, 1996. 277–280.

Glaser

2008 Gerlinde Glaser: Peculiar Balkanic And (West) Slavonic Easter Rites. In: *Makedonszki folklor*, (2008) 34. sz. 191–204.

H. Tóth

2011 H. Tóth Imre: Ismeretlen ismerős (Szt. Naum életrajzához). In: *Magyarország és a Balkán vallási és társadalmi kapcsolata*. Szerk.: Doncsev Toso– Menyhárt Krisztina– H. Tóth Imre. Budapest, Bolgár Kulturális Fórum, 2011. 20–25.

Haraszi

1937 Haraszi Emil: *A tánc története*. Budapest, Magyar Szemle Társaság, 1937.

Ivančan

1971 Ivan Ivančan: *Folklor i scena*. Zágráb, Muzička biblioteka, 1971.

Kitevski

2007 Marko Kitevski: *Makedonski narodni umotvorbi I. Mitološki i obredni pesni*. Skopje, Kameleon, 2007.

Koutsouba

2007 Maria Koutsouba: Structural Analysis for Greek Folk Dances: A Methodology. In: *Dance Structures – Perspectives on the Analysis of Human Movement*. Szerk.: Adrienne L. Kaeppler – Elsie Ivancich Dunin–Felföldi László. Budapest, Akadémiai kiadó, 2007. 253–276.

Malinov

2006 Zorančo Malinov: *Tradiciskiot naroden kalendar na Šopsko – Bregalničkata etnografska celina*. Skopje: Institut za folklor Marko Cepenkov, 2006.

Opetčeska - Tatarčevska

2011 Ivona Opetčeska – Tatarčevska: *Mijačkite ora vo tradicionalniot život i na scena*. Skopje, Universitet Sv. Kiril i Metodij vo Skopje, 2011.

Pajtonđžiev

1973 Gajčo Pajtonđžiev: *Makedonski narodni ora*. Skopje, Makedonska kniga. 1973.

Penušliski

1968 Kiril Penušliski: *Obredni i mitološki pesni*. Skopje, Makedonska kniga, 1968.

Penušliski

1999 Kiril Penušliski: *Makedonski folklor*. Istoriski pregled. Skopje, Matica makedonska 1999.

Réthei

1924 Réthei Prikkel Marián: *A magyarság táncai*. Budapest, Studium, 1924.

Velichkovska

2009 Rodna Velichkovska: *The Integrative Function of the Rite Singing in Macedonia*. In: International Manifestation – First Symposium of ICTM Group for Music and Dance in Southeastern Europe. Szerk.: Velika Serafimovska Stojkova. Skopje, Macedonian Composer's Association, 2009. 253–262.

Veličkovska

2007 Rodna Veličkovska: Living Singing Tradition of Saint Lazarus in Macedonia. In: *Research of Dance and Music on the Balkans – International Symposium Brčko*. Szerk.: Dimitrije O. Golemović. Brčko, International Musicological Society & Musicological Society of RS, Banja Luka & Musicological Society FBiH, Sarajevo & Baštinar, Brčko, 71–88. 2007.

Velev

2011 Ilija Velev: Vizantiskata kultura i proniknuvanjeto na globalnata civilizacija na Balkanot. In: *Spektar*, (2011) 29. sz. 1–5.

Veličkovska

2008 Rodna Veličkovska: *Muzičkíte dijalekti vo makedonskoto tradicionalno peenje*. Skopje, Institut za folklor Marko Cepenkov, 2008.

Veličkovska

2011 Rodna Veličkovska: *Makedonsko tradicionalno peenje*. In Zbornik na trudovi od seminar za tradicionalna muzika i igra – Ilindenski denovi. Bitola, NU Centar za kultura, 2011.

Veličkovski

2010 Bone Veličkovski: Multilateralno dosie za Gjurgjovden. In: *IFMC Info*. Szerk.: Ermis Lafazanovski. h.n., 2010.

Vražinovski

1998 Tanas Vražinovski: *Narodna mitologija na Makedoncite*. Skopje – Prilep. Institut za staroslovenska kultura – Matica makedonska, 1998.

Elektronikus hivatkozás:

Opetčeska - Tatarčeska

2004 Ivona Opetčeska - Tatarčeska: „Nemi ora” od Zapadna Makedonija. Forrás: <http://cem.mk/index.php/esei/197-nemi-ora-od-zapadna-makedonija> 2013.12.10.